

===== *Csatári Bence* =====

/// A Tájékoztatási Hivatal kapcsolata a kormányzattal 1958–1963 között

=== Bevezetés

A pártállami időszakban a sajtóügyeket¹ a hatalom előszeretettel használta fel agitációs célokra, arra, hogy meggyőzze a társadalmat a kommunizmus felsőbbrendűségéről a nyugati demokráciákkal szemben.² Ennek érdekében az információáramlást erőszakosan befolyásolta, ami végső soron leginkább azt a célt szolgálta, hogy elhitesse a társadalommal a „proletárforradalom” világszintű elterjedésének reális lehetőségét és azt, hogy az egalitárius eszmék Magyarországon is tudnak győzni. Mindez szovjet mintára és nyomásra történt, a keleti blokk többi országához hasonlóan, bár érthető módon minden szocialista államban – azok társadalmi-gazdasági-kulturális sajátosságaihoz igazodva – más-más témakörök kaptak hangsúlyt a tömegkommunikációban. Jelen tanulmányban azt szeretnénk megvilágítani, hogy Magyarországon az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után néhány évvel mely kormányzati egységekkel működött együtt, illetve adott nekik utasításokat a legintenzívebben az a Tájékoztatási Hivatal (ТН), amely a legtágabban értelmezett sajtótermékek (írott és elektronikus médiumok) egyik pártállami ellenőrzési fóruma volt. Ezenkívül választ keresünk arra, hogy a sajtóirányításnak ez a része mely kérdésekkel foglalkozott leginkább, illetve hogy ezek tematizálásában mennyire lépett fel proaktív módon. Ennek tisztázására kézenfekvő felhasználni és elemezni a ТН Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található általános és titkos ügykezelésű iratait, valamint óhatatlanul szükség van a párközpont tematikus osztálya, az Agitációs és Propaganda Osztály (АРО) idevágó iratainak ismeretére, mert a két szerv között nagyon szoros munkakapcsolat alakult ki sajtóügyekben. Ezek taglalása közben pedig következtetni

1 == A magyar sajtó általános történetéhez lásd: Murányi, 1994: 201–229.

2 == Brown, 1971: 26–28.

tudunk a két szerv viszonyára és arra, hogy mely ügyekben tartották a legfontosabbnak a közvetlen irányítást, és esetlegesen mely szakterületen elégedtek meg a kevésbé szoros ellenőrzéssel.

= = = Az állampárti sajtópropaganda helye a kormányzatban

A legfőbb végrehajtó hatalom gyakorlása a Kádár-rendszerben a pártállami viszonyoknak megfelelően a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezető testületeinek, elsősorban a Politikai Bizottságnak (PB), valamint a Központi Bizottság (KB) titkárainak a kezében volt. Az MSZMP KB Jászai Mari téri székházában, a nemes egyszerűséggel csak pártközpontnak vagy „Fehér Ház”-nak nevezett épületben dőlték el a tömegkommunikáció ügyei is, amelyet az MSZMP KB APO vezérelt. Innen, alig húszfős apparátussal irányították többek között a főszerkesztőket és a Magyar Rádió és Televízió vezetőit, itt vitatták meg a legégetőbb személyi és cenzurális problémákat, és PB utasítására itt dolgozták ki azokat a stratégiákat, amelyeket a későbbiekben – a PB jóváhagyása után – alkalmaztak a média területén.

Az 1956 végétől 1958 elejéig tartó alig több mint egy esztendő után leszámítva – amikor az MSZMP KB APO a Minisztertanács fennhatósága alá tartozó TH-val vállalva, illetve versengve vezette a médiát – az APO volt az, amely a végső szót kimondta a legfontosabb ügyekben. Mivel azonban alkalmazottainak véges létszámából következően nem tudott a média minden egyes szereplőjére egyforma hatékonysággal hatással lenni, és egyébként is a pártállam legfelsőbb vezetésének mintájára ez a két szerv felosztotta egymás között a szerepeket, a TH továbbra is szerepet játszott a médiairányításban. Ha úgy tetszik, az APO kisinasaként ugyan, de jelen lehetett a tömegkommunikáció csatornáinak irányításában, és voltak ügyek, amelyek lebonyolításával a TH-t bízták meg. Ide sorolhatók többek között a lapengedélyezések, amelyekben a TH volt a végrehajtó szerv, és amelyekkel nem kismértékben gyakorolta a cenzurális hatalmat, a legégetőbb kérdésekben azonban e téren is kikérték az APO véleményét. A lapok főszerkesztőinek tartott rendszeres üléseket úgyszintén a TH vezényelte le, amelyeknek hangulata sokszor hasonlított egyfajta raportra, hiszen ezeken a fórumokon nemcsak az újságok irányában támasztott kormányzati elvárásokat ismertették, hanem a TH vezetői kifejtették a véleményüket a sajtó munkatársainak addig végzett munkájáról, és ha valami nem tetszett nekik, azt nemegyszer keresetlen szavak kíséretében juttatták kifejezésre.³ Naményi Géza, aki 1959–1969 között vezette a TH-t, 1959. április 19-én például így fogalmazott, amikor afőlött méltatlankodott, hogy a lapvezetők nem küldték el neki az újságírók másodállásáról és nyelvtudásáról készített összegzéseiket: „Általában jól értesült több egybehangzó forrásból származ-

³ = A TH működési elveiről és a médiapolitikában betöltött kezdeti szerepéről lásd: Csatóri, 2015.

zó hír szerint ma már 17-e van, sőt dél is elmúlt, javaslom tehát, hogy mindenki tartsa meg a kért határidőket, mielőtt goromba leszek.”⁴

A TH a PB 1958-as határozata⁵ alapján az állami szervek működése során keletkezett utasításokról – a Minisztertanács, az Elnöki Tanács és az országgyűlési bizottságok döntéseiről – általában havi rendszerességgel tájékoztatta a sajtó vezető munkatársait. Ugyanezt a párt részéről szintén havonta az APO, illetve negyedévente annak a KB-propagandát felügyelő titkára végezte el. Elvileg Kádár János első titkárként félévente összehívhatta volna a sajtó képviselőit, de ennek lehetőségével a pártvezér csak nagyon ritkán élt, a kommunikációt legtöbbször informális úton rendezte el. Ugyanígy, a különböző nemzetközi sajtódelegációkban helyet foglaltak mind az APO, mind a TH képviselői.⁶ Ezenkívül – legfőképpen azért, mert maga is kormányzati szerv volt – a TH a minisztériumokkal napi szinten is tartotta a kapcsolatot különböző operatív teendők kapcsán. Ennek a szövevényes hálózatnak a működési elveit számos esettanulmánnyal mutatjuk be a következőkben. Vizsgálódásunk kezdeti időpontjául azért választottuk 1958 elejét, mert ekkorra már eldőlt az APO és a TH közötti párharc, záró évnek pedig az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlás végét (1963) jelöltük ki. Az intézménytörténet-írás hagyományaival szemben tehát nem a TH vezetőinek regnálása lett a kronológiai cezúra meghatározásának szempontja, hanem a Kádár-rendszer közpolitikájának alakulása. Így a Gyáros László elnöksége (1958–1959) utáni Naményi Géza-korszakot 1963-ig, a pártállami tömegkommunikáció által általánosként propagált amnesztia meghirdetéséig tárgyaljuk.

A pártállami sajtóirányítás⁷ tendenciózus volta nem igényel különösebb bizonyítást, továbbá a kortársak tisztában voltak azzal is, hogy „a sorok között olvasás” a célravezető, ha értelmezni szeretnék a híreket. Az MSZMP-nek, ahogy jogelődjének, a Magyar Dolgozók Pártjának is az volt az elsődleges elvárása a médiától, hogy propagálja a kommunizmus vívmányait, s ezzel együtt lesújtó kritikával illesse a nyugati demokráciák helyzetét; így kerültek előtérbe egyebek mellett a szocialista nehézipari beruházások és az életszínvonal emelését szolgáló intézkedések, míg a nyugati társadalmi problémák vagy politikai csatározások eleve negatív színben lettek feltüntetve, nemegyszer túlzó módon. Ehhez persze a valóságot kellett sokszor tendenciózus módon beállítani, s emiatt a sajtóban megjelent hírek nem feltétlenül a tényeket

4 = = MNL OL XIX-A-24-b (10. doboz); Takács, 2012: 130.

5 = = Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata a sajtó helyzetéről, feladatairól. Vass-Ságvári (szerk.), 1973: 174–175.

6 = = Takács, 2012: 128. A pártállami tömegkommunikáció kialakulásáról lásd: Romsics, 2002: 359–376.; Szabó, 2000: 66–89.; Bajomi-Lázár, 2005: 19–51.; Heller–Némedi–Rényi, 1992: 109–118. A polgári demokráciák tömegkommunikációjának alapvetéseiről lásd: Habermas, 1971.

7 = = A magyar sajtó általános történetéhez lásd: Murányi, 1994: 201–229.

közölték, hanem agitáltak a pártállam mellett. Ilyen körülmények között írott ma-
laszt maradt az 1949. évi XX. törvénnyel életbe léptetett, szovjet mintára készült al-
kotmányban megfogalmazott lelkiismereti, szólás- és sajtószabadság. Valójában a cen-
zurális megfontolások játszották az elsődleges szerepet, amit jól mutat a sajtóról szó-
ló 1959-es PB-határozat, miszerint „nem a szenzációéhség vagy érdekesség szempontjai,
hanem politikai megfontolások döntenek el, hogy bizonyos fontos, főleg belpolitikai anya-
gok megjelenhetnek a lapokban vagy sem”.⁸ Ez a PB 1958-as sajtóhatározatának tapasztalatairól szóló, 1959. február 24-én született PB-határozat megállapította, hogy a párt-
állam szempontjából egy év alatt javult az újságírók elvi meggyőződése, és már nem
fogalmaztak meg annyi fenntartást a rezsimmel szemben, tehát az újságírók többsé-
gét szelíd erőszakkal vagy pusztán a hatalom tehetetlenségi nyomatéka által sikerült
a Kádár-rendszer mellé állítani.⁹ Ez az 1959-es PB-határozat megállapította, hogy 1958-
ban a médiumok teljes mértékben a párt politikáját támogatták, és még az 1958-as
parlamenti „választás” sikeréből is kivették a részüket. A szöveg büszkén említette
a másfél milliós példányszámú politikai napilapokat, holott ezek egy részét egészen
biztosan politikai presszió hatására, de legalábbis megfelelési kényszerből fizették elő.
Ugyanakkor hiányolta a sajtó kezdeményező szerepét a politikai életben, ezek között
hozta fel, hogy a tévesztés mellett nem kellőképpen agitáltak, illetve azt is, hogy kevés
üzemi riport született. Ugyancsak hiányolta a kellő intenzitású antiimperialista pro-
pagandát, valamint sérelmezte azt, hogy a kommunista ideológia szempontjából nega-
tívnak tartott társadalmi jelenségeket (ide sorolható vélelmezhetően az alkoholizmus
vagy a munkahelyi morál alacsony színvonala) – amelyek mihamarabbi felszámolását
sürgették – magától értetődőnek állították be a lapokban.¹⁰

= = A TH kapcsolata a kormánnyal Gyáros László elnöksége alatt (1958–1959)

1958 elején személyi változások történetek a TH élén. Az első és egyben utolsó doku-
mentum, amely a Szirmai Istvánt váltó Darvasi István addigi elnökhelyettest elnök-
ként említi, 1958. január 27-én kelt.¹¹ Darvasit azonban rövidesen az MSZMP KB APO

8 == Vass–Ságvári (szerk.), 1973: 312.

9 == MNL OL M-KS 288. f. 5/119. ó. e. A határozat tapasztalatairól a különböző orgánumok
is beszámoltak a területileg illetékes pártbizottságokon keresztül az APO-nak. Így
tett a Népszava is 1960. március 4-én, amikor lojális módon megállapították, hogy
a szerkesztőség igyekezett megszívlelni a határozatban foglaltakat. Egyúttal szám-
ba vették, hogy miben javult a munkájuk, illetve hogy miben kellett még javulniuk.
MNL OL M-KS 288. f. 22/1960 g. ó. e.

10 == MNL OL M-KS 288. f. 22/1959 6. ó. e.

11 == Az irat Debrecen Megyei Jogú Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB) elnökétől
származik, amelyben azt kéri a TH-tól, hogy tegyék lehetővé körzeti rádióstúdió
létrehozását a városban. MNL OL XIX-A-24-a 2. doboz. 59/1958. Ez év január 24-én
az *Esti Hírlap* munkatársa még helyettes vezetőnek aposztrofálta Darvasit egy

osztályvezető-helyettesének nevezték ki.¹² Február 4-én azonban a Magyar Távirati Iroda (MTI) sajtóorgánumok számára történő eseménynaptár-összeállítási kötelezettségéről szóló dokumentumot már a korábban a TH Sajtó Osztályát vezető Gyáros László írta alá, mint a TH elnöke.¹³ Egy 1959-es irat pedig Naményi Gézát, a Tájékoztatási Osztály korábbi vezetőjét nevesíti a TH elnökhelyetteseként.¹⁴ A hivatalban azonban csak a vezető személyek tekintetében történt változás, a szervezeti struktúra változatlan maradt. Az egységek közül jelentőségében egyértelműen kiemelkedett a Tájékoztatási Osztály, amely közvetlenül tartotta a kapcsolatot a sajtóorgánumok vezetőivel, főszerkesztőivel, és itt tettek konkrét lépéseket a TH-hoz a pártközpontból befutó utasítások végrehajtására. 1958. április 26-án ugyanakkor a TH elnöke kérte a Pénzügyminisztérium Költségvetési Főosztályától, hogy Tájékoztatási Osztályon belül működő, a külföldről érkező sajtótermékek ellenőrzését ellátó csoport létszámát négy fővel emeljék meg, mert dinamikusan megnőtt a feldolgozandó információ-mennyiségük. Ez a csoport egyébként 1956-ban még a Művelődésügyi Minisztériumban látta el feladatát, 1957 májusában vette át a TH.¹⁵

Már Gyáros László aláírásával születtek meg 1958. április 25-én azok az intézkedések, amelyek – a Minisztertanács egyetértésével – a sajtóorgánumok vezetőinek fizetését állapította meg a TH vezetője. A *Magyar Nemzet* főszerkesztői állására Mihályfi Ernő addigi művelődésügyi miniszterhelyettest (nem mellesleg az Elnöki Tanács tagját) nevezték ki, aki ezért havonta 4600 forintot kapott. (Ez a korabeli átlaghoz képest messze magasabb fizetést jelentett, egy átlag értelmiségi ennek hozzávetőleg a harmadát kereste ebben az időszakban, de a többi felelős szerkesztőnek is 1900 és 3200 Ft között mozgott a bére.) Ennek felét a lapot megjelentető Lapkiadó Vállalatnak kellett fizetnie, amiről Gyáros László értesítette Sala Sándort, a vállalat vezetőjét.¹⁶ 1959. október elején pedig Szabolcsi Miklóst az *Élet és Irodalom*hoz kellett elhelyezniük félállásban (!), felelős szerkesztőnek. Erre Aczél György, a művelődésügyi miniszter első helyettese kérte meg Naményi Gézát. Szabolcsit visszamenőleges hatállyal, október 1-jétől nevezték ki, amiről október 5-én értesítették Sala Sándort. Az új szerkesztőnek havi 1700 forintos fizetést állapítottak meg; ez a TH elnökének jog-

olyan ügy kapcsán, amelynek során elmarasztalták a lapot, mert az Országgyűlés bizottságainak munkájáról túl korán (!) adott hírt. MNL OL XIX-A-24-a 2. doboz. 54/1958. A TH-n belüli hatalmi viszonyok tisztázását egy másik dokumentum tovább bonyolítja. Ebben 1957. szeptember 19-i dátummal Siklósi Norbertet aposztrofálták a TH helyettes vezetőjének. MNL OL XIX-A-24-b 3. doboz. 1264/1957. Ez utóbbi állítást cáfolja egy másik irat, amelyen Siklósi Norbert neve TH osztályvezetőként szerepelt 1957. október 16-án. MNL OL XIX-A-24-b 3. doboz. 1258/1957.

12 == MNL OL XIX-A-24-a 3. doboz. 235/1959.

13 == MNL OL XIX-A-24-a 2. doboz. 74/1958.

14 == MNL OL XIX-A-24-a 3. doboz. 285/1959.

15 == MNL OL XIX-A-24-a 2. doboz. 168/1958.

16 == MNL OL XIX-A-24-a 2. doboz. 172/1958. A *Magyar Nemzethez* felelős szerkesztőnek kinevezett Révész Jenő illetményét ugyanakkor 4500 forintban állapították meg.

köre volt, de szinte biztos, hogy a korabeli informális eljárásrend alapján ebben is egyeztettek Aczél Györggyel.¹⁷ A TH tartotta a kapcsolatot a médiumokkal, a sajtópolémikiákat mederben tartotta, a minisztériumokat pedig azok sajtóosztályain keresztül a lapok által felvetett problémák megválaszolására és megoldására ösztönözte. A tárcák sajtóosztályai ugyanis leginkább a problémák szőnyeg alá söprésében voltak érdekeltek, alapelvük ugyanis az volt, hogy abból lehet a legkevesebb nehézség, ha azokról nem beszélnek vagy közölnek adatokat. A TH a pártállami sajtóviszonyoknak megfelelően az újságírókat sok esetben közvetlenül is instruálta a politikusokkal készített interjúk vagy sajtótájékoztatók során felteendő kérdéseik megfogalmazásában, ugyanis a hatalom birtokosai nem szerettek váratlanul kérdéseket kapni, azokat előre egyeztetni kellett velük, hogy felkészülten tudjanak megnyilvánulni.

= = Kézi irányítás: a főszerkesztői értekezletek 1959–1963 között

A TH működése során Naményi Géza 1959-ben kezdődő elnöksége alatt is szinte mindegyik minisztériummal tartotta a kapcsolatot, ami érthető, hiszen gyakorlatilag minden tárcának voltak a sajtóval kapcsolatos ügyei. A PB 1960. augusztus 30-i ülésén úgy döntött,¹⁸ hogy a népgazdaságot érintő átfogó kérdésekben csak az illetékes szakminiszterek vagy helyetteseik jogosultak nyilatkozni, és ők is csak úgy, ha előtte konzultáltak a tematikus pártszervekkel.¹⁹ Ebből szintén világossá válik a pártszervek állami apparátus feletti dominanciája. A TH vezetőjét már a Kádár-rendszer kezdeti éveiben is ellátták, a kormányülések – jellemzően informálisan – a médiairányításra vonatkozó instrukciókkal. A TH vezetője politikai súlyának növekedését mutatja, hogy az 1962. március 8-án kelt 3066/1962. számú kormányhatározattal arról intézkedtek, hogy a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elnöke és a Minisztertanács Tanácsszervek Osztályának mindenkor vezetője mellett a TH első embere is rendszeresen részt vehet a kormány ülésein, tanácskozási joggal.²⁰ Az itt kapott információk is visszaköszöttek a TH által tartott rendszeres főszerkesztői üléseken az egyes szerkesztőségek felé megfogalmazott instrukciókban.²¹

17 = = MNL OL XIX-A-24-a 3. doboz. 187/1959. Szabolcsi Miklós előtt nem kisebb személyiség, mint Mesterházi Lajos töltötte be a lapnál ezt a posztot. MNL OL XIX-A-24-b 3. doboz. 1160/1957.

18 = = MNL OL M-KS 288. f. 5/198. ő. e.

19 = = MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 314/1962.

20 = = MNL OL XIX-A-24-b 16. doboz. 124/1962.

21 = = Naményi Gézának volt olyan kezdeményezése is egy Darvasi Istvánnak írt feljegyzésében 1960. december 7-én, hogy a Minisztertanács és a kormány Gazdasági Bizottságának üléseire az MRTV és az MTI riportereit, valamint a napilapok és a legnagyobb példányszámú hetilapok főszerkesztőit is hívják meg, ennek pozitív irányú fejleményeiről azonban nincsen tudomásunk. MNL OL XIX-A-24-b 11. doboz. 562/1960.

A Kállai Gyula által 1960 áprilisától havonta összehívott főszerkesztői értekezleteken, melyeken a politikus nem mindig vett részt, a Minisztertanács sajtóügyeket is felügyelő első helyettese általában az utolsó négy-öt minisztertanácsai ülés rendeleteit, határozatait magyarázta a meghívottaknak: a *Népszabadság*, a *Népszava*, a *Magyar Nemzet*, az *MTI*, a *Magyar Rádió és Televízió*, az *Esti Hírlap*, a *Népsport*, a *Filmbíradó*, a *Hétfői Hírek*, a *Jövendők*, a *Magyar Ifjúság*, a *Nők Lapja*, a *Országvilág*, a *Szabad Föld*, a *Figyelő* és a *Ludas Matyi* főszerkesztőinek, valamint a párt *KB APO* Sajtóosztálya vezetőjének, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége főtítkárának és a Külügyminisztérium Sajtó Osztálya vezetőjének. Ezenkívül kormányzati előterjesztésekről, jelentésekről, beszámolókról is ejtett szót Kállai Gyula, az erre vonatkozó iratokat pedig a *TH* gyűjtötte egybe a számára. Ezekben az alkalmon jelezte továbbá a kormányfőhelyettes a vezető politikusok sajtóval szembeni éppen aktuális igényét, valamint észrevételeit. A bennfentesebb főszerkesztőknek megengedték, hogy ezen a szűk plénumon feltegyenek előre egyeztetett kérdéseket Kállai Gyulának, és azt is megbeszélték, hogy az elhangzottakból mi az, ami publikus, és mi az, amit csak háttérinformáció gyanánt ismertettek velük. A felmerülő kérdéseket ugyancsak a *TH* szerkesztette egybe a havi, általában minden hónap első szerdáján 10 órakor kezdődő alkalmakra.

Kivételes alkalmakkor a *TH*-ban rendezett főszerkesztői ülésekre a fentiekén kívül meghívták a rádió Idegennyelvű Főosztályának vezetőjét, a *Néphadsereg*, az *Élet és Irodalom*, a *Falusi Vasárnap*, a *Film*, *Színház*, *Muzsika*, valamint a kizárólag külföldön terjesztett *Magyar Hírek* című lapok vezetőit is.²² A főszerkesztői üléseken 1960-ban a lehető legkülönbözőbb témákat tárgyaltak meg, egyebek mellett az ukrán kultúra ünnepeiről, az újságírók fizetésének befagyasztásáról, az országos kukoricatermesztési tanácskozásról vagy a „felszabadulás” 15. évfordulóján rendezett ünnepségekről ejtettek szót.²³ Trautmann Rezső az építőipari²⁴ és műemlékvédelmi²⁵ kérdésekről, Benke Valéria az „iskolareformról”,²⁶ Losonczi Pál az időszerű mezőgazdasági kérdésekről,²⁷ Nyers Rezső pénzügyminiszter a vállalatoknál bevezetett nyereségrészesedési rendszerről,²⁸ Czottner Sándor tárcavezető a nehézipari beruházások ütemezéséről²⁹ adott tájékoztatást, de kitértek a Hazafias Népfőnt

22 == MNL OL XIX-A-24-b 10. doboz. 156/1960.

23 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. január 15-i főszerkesztői értekezlet iratai.

24 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. március 4-i főszerkesztői értekezlet iratai.

25 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. augusztus 16-i főszerkesztői értekezlet iratai.

26 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. március 18-i és 1960. szeptember 2-i főszerkesztői értekezlet iratai.

27 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. július 8-i főszerkesztői értekezlet iratai.

28 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. szeptember 30-i főszerkesztői értekezlet iratai.

29 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. december 6-i főszerkesztői értekezlet iratai.

1960-as országos kongresszusára is.³⁰ Novemberben Kállai Gyula hosszasan, ugyanakkor semmitmondóan elemezte a magyar sajtó helyzetét, amelynek munkájával alapvetően meg volt elégedve. Ugyanezen az értekezleten Bányász Rezső az APO Sajtóosztálya részéről elemezte a Magyar Rádió és Televízió (MRTV) munkáját.³¹

Az 1960. december 6-i főszerkesztői értekezleten egy kifejezetten kényes téma került terítékre, ugyanis a budapesti Szabadság téren a november 7-i ünnepségen a 23 meghívott főszerkesztő közül mindösszesen egy fő jelent meg, s ezt egy felszólaló – hogy ki, nem lehet tudni, mert a feljegyzésen nem jelezték – meglehetősen rossz néven vette. Elmondta azt is, hogy a szovjet hősi emlékmű tőszomszédságában lévő amerikai nagykövetségen bizonyára az lett volna a legnagyobb csemege, ha alig lézengenek érdeklődők, miközben a szovjet nagykövetség teljes személyzete koszorúzik a saját hadseregük emlékműve előtt.³² Az eset arra is rávilágít, hogy a szovjet megszállást még a legfontosabb sajtóorgánumok vezetői is fenntartással kezelték, bár azt egyelőre homály fedi, hogy tudtak ennyien távol maradni a Szovjetunió számára talán legfontosabb magyarországi rendezvénytől.

A főszerkesztői értekezleteken 1961-ben is fajsúlyos témák kerültek elő. Ajtai Miklós, az Országos Tervhivatal elnöke 1961. október 30-án a második öt éves terv kérdéseiről beszélt,³³ 1961. április 14-én többek között a Vatikáni Rádió, illetve a mezőgazdaság helyzete került szóba.³⁴ 1961. február 7-én Naményi Géza az előző évre vonatkozó, a népgazdaságról szóló belső kormányhatározatot ismertette, amelyet értelemszerűen nem tettek közzé, de éppen emiatt kellett annak tartalmát megbeszélni a gazdasági rovatvezetőkkel. A dokumentum többek között megfogalmazta, hogy az eredmények annak is köszönhetőek, hogy terven felül növelték a gazdasági egységek létszámát. Kritikaként pedig azt, hogy a háztáji állatállomány száma túl lassan növekedett.³⁵

A főszerkesztői értekezletek sora folytatódott 1962-ben is. Egy alkalommal Szirmai István KB-titkár vezette az ülést, aki nem a Parlamentbe, hanem saját terepére, a pártközpontba hívta össze a médiumok vezetőit. Ezen az – egyébként dátum nélkül rögzített – ülésen Gáspár Sándor adott tájékoztatót a VIII. pártkongresszus tiszteletére induló szocialista munkaverseny előkészületeiről.³⁶ 1962. májusban Tausz János belkereskedelmi miniszter tartott főszerkesztői értekezletet, amelyben a TH

30 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. május 27-i főszerkesztői értekezlet iratai.

31 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. november 2-i főszerkesztői értekezlet iratai.

32 == MNL OL XIX-A-24-b 12. doboz. Az 1960. december 6-i főszerkesztői értekezlet iratai.

33 == MNL OL XIX-A-24-b 15. doboz. Az 1961. október 30-i főszerkesztői értekezlet iratai.

34 == MNL OL XIX-A-24-b 15. doboz. Az 1961. április 14-i főszerkesztői értekezlet iratai.

35 == MNL OL XIX-A-24-b 15. doboz. Az 1961. február 7-i főszerkesztői értekezlet iratai.

36 == MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 172/1962. A VIII. pártkongresszus érintőlegesen foglalkozott a hazai sajtóviszonyokkal is. Megállapították, hogy fejlődött a média, ami azt jelentette, hogy a pártállamot jobban kiszolgálta, mint néhány évvel azelőtt.

feljegyzése szerint a belkereskedelmi problémákról volt szó, kiemelten kezelve az iparcikkekben jelentkező krónikus áruhiányt.³⁷ 1962 júniusában egy (pontos dátum nélküli) TH-feljegyzés Doleschall Frigyes egészségügyi miniszter védőoltásokról szóló beszámolóját osztotta meg a meghívott főszerkesztőkkel és kollégáikkal (összesen általában 50 ember kapta meg a dokumentumot),³⁸ 1962. június 22-én pedig Ilku Pál művelődésügyi miniszter beszélt a továbbtanulás mechanizmusáról a főszerkesztőknek.³⁹ Utóbbi megnevezésben jó adag eufemizmus is volt, hiszen ez alkalommal azt taglalták hosszasan, hogy a munkás-paraszt származású jelentkezőket hogyan kell a lehető legnagyobb előnyhöz juttatni polgári vagy netán nemesi származású vetélytársaik rovására. 1962. augusztus 13-án Incze Jenő külkereskedelmi miniszter a KGST és a Közös Piac, valamint Magyarország külkereskedelmi helyzetét tárta fel a főszerkesztőknek a TH irodájában, a Parlamentben.⁴⁰ Kovács Imre élelmezésügyi miniszter 1962. szeptember 28-án Magyarország lakosságának fogyasztási helyzetéről,⁴¹ Bognár József, a Magyarok Világszövetségének elnöke pedig 1962. november 9-én a Belügyminisztérium érdeklődését is felkeltő, emigrációval kapcsolatos pártállami politikával foglalkozott.⁴²

= = Főszerkesztői megfontolások – A TH és a Pénzügyminisztérium kapcsolata

Nagy jelentőségű volt a főszerkesztői értekezletek sorában az – az iratok alapján pontosan nem datálható – 1961. szeptemberi tanácskozás, amelyen az elnöklő Kállai Gyula mellett a tárcák miniszteri vagy miniszterhelyettesi szinten képviseltették magukat. Ezen megfogalmazták, hogy „fegyvertársi” szintre kell emelni a minisztériumok és a sajtó kapcsolatát, azaz – a szlogenek szintjén legalábbis – egyenrangú félként kell kezelni a hatalmat és a médiát. Ez az elképzelés azonban nem valósult meg, hiszen a pártállam sohasem tekintette egyenlő partnernek a médiát, inkább „fegyverhordozónak” tartotta, nem pedig „fegyvertársnak”. Az értekezleten a főszerkesz-

Az APO ezt követően és ennek jegyében megfogalmazott feljegyzésében hangsúlyozta többek között az újságírók ideológiai képzettsége emelésének kívánalmát, a lapok kulturális színvonal-növekedésének, valamint a tömegbefolyásolás intenzívebbé tételének szükségességét, illetve azt, hogy lett volna igény egy színvonalas családi képes magazinra is. MNL OL M-KS 288. f. 22/1962. 10. ő. e. 194–204.

37 == MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 216/1962.

38 == MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 218/1962.

39 == MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 298/1962.

40 == MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 336/1962. Naményi Géza 1962. augusztusi feljegyzésében kifejezésre juttatta, hogy a KGST működésével kapcsolatban a lakosságot az addigiaknál jobban kell tájékoztatni. Nyilvánvalóan ez is a kommunista sikerpropaganda része volt, amellyel bizonyítani szerették volna a szocialista blokk felsőbbrendűségét a nyugati világ felett. MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 374/1962.

41 == MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 398/1962.

42 == MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 520/1962.

tők ígéretet tettek arra, hogy megkövetelik beosztottaiktól a precíz munkát, a megírt cikkeket megjelenés előtt bemutatják az interjúalanyaknak, ha pedig a közzétett cikkben találnak bármiféle kivetnivalót a minisztériumokban, annak feltétlenül utána járnak és korrigálják, és ha kell, alkalomadtán retorziót is alkalmaznak (ez súlyosabb esetekben lehetett prémiummegvonás, sőt külsős munkatárs esetén a flekkdíj ki nem fizetése is). Azt is vállalták, hogy a helyi vállalati vagy kulturális vezetők beszédéből is idéznek, ha már amúgy is írnak az eseményről. A miniszterek ennek viszonzásaként partnerséget ajánlottak a sajtó képviselőinek az információk szolgáltatásában, természetesen az állami, katonai és hivatali titkok kivételével. Még azt is kilátásba helyezték, hogy ha az illetékességi területükön visszásságokat észlelnek, akkor felhívják azokra a főszerkesztők figyelmét. Emellett szabad bejárást ígértek a fenntartásuk alatt álló üzemekbe, hogy az újságírók elvégezhesék munkájukat (ezt nem mindig váltották valóra). Álságos módon kijelentették, hogy „cenzúra nincs”, a tárcák csak az adatok javítására szorítkozhattak a cikkek előzetes átvizsgálásakor.⁴³ Ez azért nem állta meg a helyét, mert eleve voltak olyan témák, amelyekről nem lehetett írni, ezen túl pedig az újságíró, a szerkesztő, rovatvezető vagy szükséges esetben a főszerkesztő házon belül is gyakorolhatta az (ön)cenzúrát. Adott esetben még így is szükség lehetett arra, hogy a minisztériumok belenyúljanak a cikkek szövegébe, és számos példát találunk a már megjelent írások miatti retorziókra is.

Az 1961. szeptemberi értekezletet követően több tárcán belül is tanácskozást tartottak, amelyeken a kormányzat és a sajtó viszonya javításának lehetőségeit tárgyalták meg, ezekre pedig rendszerint meghívták a ТН vezetőjét. Az egyes tárcák és a ТН ennél fogva jellemzően konkrét ügyek mentén kapcsolódtak egymáshoz, amelyek megoldásához a ТН jelentős mértékben hozzájárult. A Pénzügyminisztérium kollégiumának erre a célra összehívott ülésére 1961. október 16-án került sor. Ennek anyaga rávilágít: a kormányzat tisztában volt azzal, hogy a médiát jó lehet használni a rendszer közvéleménnyel való elfogadtatására. Ennek érdekében például jól megválogatott pénzügyi adatokat is hajlandóak voltak közzétenni. Bárdos György titkárságvezető önkritikusan megjegyezte: nem volt kielégítő a Pénzügyminisztérium és a sajtó kapcsolata, ezért főosztályaik munkatervébe felvették, hogy ezen az állapoton javítsanak, illetve elkészítették a minisztérium féléves sajtótervét is. A korabeli viszonyokból fakadóan kissé szokatlan, mondhatni üdítő kivételként hat ez a hangvétel, mert a rezsim általában úgy gondolta, hogy a média van értük, és nem fordítva. (Persze nem lehetünk biztosak abban, hogy ez az elhatározás őszinte felismerésből született.) A titkárságvezető – a korai Kádár-rendszerre jellemző módon – úgy gondolta, hogy elég, ha egy másféle munkakörrel egyébként is leterhelt főelőadó intézi a minisztérium sajtóügyeit, ami óhatatlanul a kommunikációs tevékenység rovására ment, nem beszélve arról, hogy nem is volt szakember az illető. Min-

43 == MNL OL XIX-A-24-b 18. doboz. 576/1962. A tanácskozás anyaga megtalálható az MSZMP KB APO iratai között is. MNL OL M-KS 288. f. 22/1961 7. ő. e. 176–184.

denesetre ez jól jellemzi a hatalom kétarcúságát a médiával kapcsolatban: nagy nyilvánosságot akartak (persze csak azokban az ügyekben, amelyek nekik fontosak voltak, a kényes témákat igyekeztek elhallgatni) – a diktatúra jellegéből fakadóan ezt meg is kapták –, ugyanakkor nem voltak hajlandók áldozni alapvető munkaerő- és szakmai tényezőkre, amelyek segítették volna a kommunikációt; igaz, nem is volt erre feltétlenül szükségük, hiszen a propagandagépezet e nélkül is működött. A tárca munkatársa a mind nagyobb publicitás elérése érdekében felvetette, hogy ne csak a szaksajtóban, hanem a napilapokban is foglalkozzanak olyan nagy fontosságú gazdasági kérdésekkel, mint a készletgazdálkodás, az önköltségcsökkentés, illetve a termelékenység emelése. Bárdos a sajtó képviselőit is kritikával illette, hiányolva részük-ről azt a törekvést, hogy tervszerű kapcsolatot építsenek ki a kormánnyal. Példaként hozta fel erre, hogy egy alkalommal a sajtó-munkatervüket megtárgyalták a *Népszabadság* egyik munkatársával, ám utána nem érdeklődtek az ott megbeszélte témák iránt. A tárca képviselője ezért a probléma megoldása érdekében azt kezdeményezte, hogy minden napilapnál jelöljenek ki valakit, aki a Pénzügyminisztérium ügyeivel foglalkozik.

A pénzügyi tárca kollégiumi ülésén Tímár Mátyás pénzügyminiszter-helyettes a cikkek sokszínűségének hiányát és a sajtóval való kapcsolattartás esetlegességét emelte ki. Ajánlott is témákat, amelyeket fel lehetett volna dolgozni, így a selejtek problémáját vagy a pénzügyi visszaéléseket. Ezekről nemigen lehetett hallani a médiában, csak akkor, ha már óriásira dagadt egy botrány, és nem lehetett elhallgatni. Réti Károly, a Deviza Főosztály vezetője arról beszélt, hogy az egyik deviza-bűncselekmény bírósági peréről nem tudósítottak az újságírók kellő alaposítással, illetve a folyamatot nem kísérték a végsőkig figyelemmel. Ebben a szűk kollégiumi körben, tapasztalataira alapozva, megjegyezte: e tekintetben szerinte Magyarország rosszabbul teljesített, mint a keleti blokk jó néhány állama. László Andor, az OTP Nemzeti Vállalat vezérigazgatója (ő a tanácskozás után két héttel a Magyar Nemzet Bank elnöke lett) azt vetette a lapok szemére, hogy a cikkek tévedéseit ritkán javították ki, holott ezek szerinte meglehetősen gyakoriak voltak. Itt meg kell jegyezni, hogy a szakmájának szaknyelvét precízen használó pénzügyi munkatársnak a média képviselői előtt az érthetőség kedvéért egyszerűbben kellett fogalmaznia, ami miatt előfordulhattak félreértések, alkalomadtán hibák is. Ez a probléma azonban nem feltétlenül függ a politikai rendszerektől, hanem a nyelvhasználat sajátossága. Annyiban azonban mégis lehetett alapja a minisztériumi méltatlankodásnak, hogy a Kádár-rendszer elején valóban kevésbé voltak képzetek az újságírók, mint néhány évtizeddel később.

Nyers Rezső higgadtabb hangot ütött meg ebben a problémakörben, elismerte, hogy a Pénzügyminisztérium is adott már néhány alkalommal szerencsétlen nyilatkozatot. Megemlítette, hogy az újságok több alkalommal jogosan kritizálták a munkájukat, de arra is felhívta a figyelmet, hogy ezeket a hibákat minden esetben korrigálni kell, s erről a közvéleményt szükséges tájékoztatni. Azt viszont kifejezetten

hangsúlyozta, hogy sajtótervet kell készíteniük, amiről a TH-t és a fontosabb lapok főszerkesztőit tájékoztatják majd, illetve előírta, hogy évente egyszer a tárca vezetőinek találkozniuk kell a sajtótervek megvitatása céljából a napilapok főszerkesztőivel, az MTI-t pedig tájékoztatni kell az újonnan kiadott utasításokról, rendeletekről. Némety Kálmán, a Pénzügyminisztérium Adóügyi Főosztályának vezetője pedig afölötti aggodalmának adott hangot, hogy az újságírók kevésbé érdeklődtek a tárca új lépései iránt. Ennek alátámasztására azt hozta fel, hogy az adófizetés változtatásairól szerettek volna nyilatkozni a Magyar Rádió „Falurádió” című műsorában, de háromszori megkeresésükre sem válaszoltak a riporterek, s csak miután magát a rádió elnökét, Gács Lászlót keresték meg ez ügyben, jutottak be a műsorba.⁴⁴

= = Nehézipari és kulturális témák a TH előtt

Kádár János állt a háttérben annak az 1961. októberi sajtóirányítási intenciónak, amelynek célja az volt, hogy a Barátság kőolajvezetékéről az akkori időkben elszaporodott írások számát a lehető legkevesebbre csökkentsék. Ennek oka talán az ipari technológiák „titkainak” féltése állhatott, de még az is lehet, hogy a társadalom ezzel kapcsolatos túlzott várakozásait akarta megelőzni. Az MSZMP KB első titkára, aki akkor a kormányt is vezette, tiltakozott ugyanis Czottner Sándor nehézipari miniszternél az ebben a témában megjelent cikkek magas száma miatt. Ahogy az ilyenkor lenni szokott, az egész apparátus megmozdult amiatt, mert néhány újságban – *Hétfői Hírek*, *Esti Hírlap* – a tiltás ellenére megjelentek erről írások. A feljegyzésekből kiderül, hogy egyik lapnál sem terhelt senkit felelősség a közölt anyagokért, ugyanis a pártvezér paranccsal felérő kívánságát későn tolmácsolták telefonon keresztül az érintetteknek, amikor már megjelentek az inkriminált cikkek. Naményi Géza 1961. október 17-én Czottner Sándornak írt levelében arról tájékoztatta a minisztert, hogy a *Hétfői Hírek* munkatársa, Nagy Lajos az információit azonnal visszaolvasta a hírforrásnak, míg az *Esti Hírlap*ot későn, már a megjelenés után értesítették a tiltásról, így ők nem tehetek eleget az utasításnak. Naményi Géza a Nehézipari Minisztérium Sajtó Osztályának felelősségét hangoztatta, amiért nem értesítették idejében a lapokat a tiltásról.⁴⁵

Az ipari termelés visszásságaival függ össze az a méltatlankodó levél, amelyet a Kohó- és Gépipari Minisztérium Sajtóirodájának vezetője, Fazekas Márton küldött a TH-nak 1961. október 25-én. Általában elmondható, hogy a tárcák sajtóügyeit intéző beosztottak leginkább akkor léptek kapcsolatba a TH-val, ha egy cikk nem

44 = MNL OL XIX-A-24-b 18. doboz. 576/1962. 1–7. A kollégiumi ülések közül ezenkívül – ugyanezen jelzet alatt – fennmaradt a Kohó- és Gépipari, a Külkereskedelmi és a Könnyűipari Minisztérium, valamint az Országos Tervhivatal feljegyzése, amelyekben hasonló problémákról számoltak be a munkatársak.

45 = MNL OL XIX-A-24-a 10. doboz. 1006/1961.

nyerte el a tetszésüket.⁴⁶ A Hivatalon keresztül kértek helyreigazítást, illetve jelezték a lapoknak, hogy hibás adatokat jelentettek meg, vagy azokat nem megfelelő kontextusban tárgyalták. A TH ezeknek a kéréseknek rendszerint eleget tett, ahogy az adott minisztériumnak a válasza sem maradt el. A fenti ügühöz visszatérve, a minisztérium Sajtóirodája elismerte, hogy az elektromos biztosítók 6, 10 és 15 amperes betétjeinek kereskedelmi hiánya fennállt, ugyanakkor hangsúlyozták, hogy már dolgoznak ennek felszámolásán. A helyzet a KGST rendszerszintű problémájára világított rá: a tervutasításos rendszerben előírták az egyes gyáraknak, mely termékből mennyit kell termelniük, és azokat az államközi két- vagy többoldalú megállapodások keretében értékesítették, így előfordulhatott, hogy bizonyos termékeket nem lehetett kapni az előállító országban, csak ott, ahová szállították azokat. Ezt a jelenséget tette szóvá a *Népszava* a fenti árukat illetően, miközben a Kohó- és Gépipari Minisztérium a gyártó Világítástechnikai Vállalat nevében ígéretet tett arra, hogy a termelés volumenét 1959-hez képest 60%-kal megnövelik 1962-re, ami elegendő a hazai lakossági igények kielégítésére. A kínos helyzetet a tárca érvelése szerint az idézhette elő, hogy állami megrendelés az ötvenes évek végén meglehetősen kevés volt az elektromos biztosítókra, így kapacitásukat át kellett állítaniuk más árukra. Úgy látszik, ez olyannyira sikerült, hogy kifejezetten áruhiány keletkezett ezekből a termékekből. A Sajtóiroda vezetője egyébként ebben az esetben nem követelt fejezet, mindössze közölte a helyesbítéseiket.⁴⁷

A kultúrpolitika egyik legfontosabb irányítója, a Kádár Jánossal baráti viszonyt ápoló Aczél György is nemegyszer beleszólt a sajtóirányítás ügyeibe, leginkább akkor, amikor ennek kulturális vetülete volt. Naményi Géza az MSZMP KB TKO kérésére 1960. december 7-én számolt be neki arról, hogy milyen nehéz anyagi helyzetben vannak bizonyos kulturális folyóiratok, a szegedi *Tiszatáj*, a debreceni *Alföld*, a miskolci *Borsodi Szemle*, a pécsi *Jelenkor* és a címében a kiadás helyét is megjelölő *Soproni Szemle*. Ezek közül csak a *Tiszatáj* kapott az előállításához szükséges papírt a TH-tól, a többi lap papírszükségletét a helyi nyomdák ellátmányából fedezték. Naményi azzal az ötlettel állt Aczél György elé, hogy három-négy megye fogjon össze, és adjon ki nagyobb példányszámú periodikákat, ezzel a költségeket el lehetne osztani a megyei pártbizottságok és tanácsok között, nem beszélve arról, hogy a nagyobb példányszám gazdaságosabb előállítást eredményezett volna. Úgy látszik azonban, hogy a költséghatékonyság nem volt elsődleges szempont a pártál-

46 = = A Kohó- és Gépipari Minisztérium sajtóirodája számos alkalommal tiltakozott a TH-nál a szerintük pontatlan megfogalmazású cikkek miatt. Egyebek mellett a bérjellel-gű kifizetések Népszavában megjelent kritikáját vitatta 1962. április 28-án a TH-nál. MNL OL XIX-A-24-a 18. doboz. 404/1962. Az Ország-Világban írt cikkeknek a valóság-tartalmát is kétségbe vonta, ami arról szólt, hogy egy mezőgazdasági gépipari ta-lálmánnyal nyolc éven keresztül nem foglalkoztak. MNL OL XIX-A-24-a 18. doboz. 405/1962.

47 = = MNL OL XIX-A-24-a 10. doboz. 1052/1961.

lami rendszerben, mert ez a terv nem valósult meg országos szinten, ugyanakkor elmondható, hogy így legalább minden fontosabb vidéki városba jutott saját, helyi kulturális folyóirat.⁴⁸

Egy nappal később Naményi Géza arról számolt be Aczélnek, hogy a *Tiszatáj* alkalmazottainak már alig tudnak honoráriumot fizetni, így a szintén a *Tiszatáj* kiadója által megjelentetett kis könyvtársorozat könyveiből adtak nekik fejenként 50–50 példányt, amit eladhattak, egyfajta „fizetéspótlék” gyanánt. Mindez annak fényében még kétségbeesettebb próbálkozásnak tűnik, hogy az állami támogatáson felül még hirdetések is szerveztek.⁴⁹ Hozzátehetjük: a piacgazdasági viszonyok között sem az alkalmazottak természetbeni kifizetése, sem a hirdetésszervezés nem ördögtől való, ám a pártállam ekkor még egyik tevékenységet sem nézte jó szemmel, mivel az állandó dotáció a megjelentetés egyik kulcsmozzanata volt. Az újságok, időszakos kiadványok, kulturális lapok arra törekedtek – és legtöbbször célt is értek –, hogy az állami támogatásból és az előfizetésekből, illetve az utcai terjesztésekből fedezzék a kiadási költségeket. Ha ez nem sikerült teljes mértékben, még mindig lehetett pénzügyi segítséget kérni a megyei pártbizottságoktól és tanácsoktól, ám ha a kommunizmus ideológiájának, illetve a szocialista embereszménynek nem megfelelő lapokat ajánlottak a figyelmükbe, esélyük sem volt a lapoknak. Ezt tekinthetjük a cenzúra első lépcsőjének. Az Aczél Györgynek írt levélből tehát a párt erős emberének is tudnia kellett az „áldatlan viszonyokról”. Aczél válasza ez ügyben egyébként nem ismeretes, így csak feltételezhetjük, hogy megtették a kellő intézkedéseket a lapok támogatására, hiszen azok továbbra is működhettek, sőt egyre több regionális kulturális lap jelent meg.⁵⁰

== A Földművelésügyi Minisztérium sajtóügyei

A Földművelésügyi Minisztérium volt érintett abban a több mint egy évig elhúzódó polémiában, amely még 1959. április 15-én kezdődött. Ekkor értesítette a ТН-t Bak István, a tárca osztályvezetője arról, hogy drasztikusan csökkent a mezőgazdasági szaklapok előfizetése, miután már – mint utóbb kiderült: csak átmenetileg – nem lehetett klíringelszámolással olvasókat és előfizetéseket gyűjteni. A probléma abban gyökerezett, hogy az éppen akkoriban – a pártállam nyomására hol fizikai erőszakot alkalmazva, hol pszichológiai hadviselést folytatva – tömegesen alakuló terme-

48 == MNL OL XIX-A-24-a 6. doboz. 1183/1960. 3–4.

49 == Uo. 1–2.

50 == Nem Aczél Györgynek, hanem Tímár Mátyásnak számolt be a megyei kulturális lapok helyzetéről Naményi Géza 1962. március 28-án. Ebben leírta, hogy több megyében is kérték, indíthassanak kulturális magazinokat, periodikákat, ami aggodalommal töltötte el a kultúrpolitikai vezetést. A már addig meglévő ilyen típusú lapoknak az anyagi támogatása sem volt tisztázott, valamint azt is hiányolták, hogy nem volt biztosítva az eszmei-politikai-művészeti irányításuk. MNL OL XIX-A-24-b 17. doboz. 151/1962.

lőszövetkezetekben az év végi zárszámadáskor fizették ki a szövetkezeti tagokat, addig csak előleget kaptak. Ez azt jelentette, hogy csak úgy tudtak előfizetni a szaklapokra, hogy megelőlegezték nekik az erre való összeget. Ezért is folyamodott a tárca engedélyért a TH-hoz, hogy megkaphassa a lehetőséget továbbra is előlegekkel, meghitelezési módszerrel gyűjteni az előfizetőket, s ennek a kérésüknek eleget is tettek – valószínűsíthetően azért, mert a lentebb tárgyalandó visszaélésekről akkor még a TH-ban nem szereztek tudomást.⁵¹ Keresztes Mihály földművelésügyi miniszter-helyettes a TH-elnöknek írt 1959. október 22-i levelében a szakismeretek terjesztésének fontosságával indokolta, miért kell minél nagyobb példányszámban eladni a mezőgazdaságban dolgozóknak ezeket a lapokat. Ezért azt kérte a TH-tól, hogy a termelőszövetkezetek továbbra is előlegezhessék meg tagjaiknak az előfizetési díjakat.⁵²

Ez aztán végül így is történt, a termelőszövetkezeti parasztság azonban felzúdult. Csollány Ferenc, a Hírlapkiadó Vállalat igazgatója 1960. július 20-án ugyanis arról tájékoztatta Naményi Gézát, hogy az előfizetéseket gyűjtő Posta Központi Hírlapirodához panaszok érkeztek az úgynevezett megelőlegezett előfizetési díjakkal kapcsolatban, annak összegét ugyanis a tsz-parasztok fizetéséből vonták le később – ez arra enged következtetni, hogy a tsz-tagok nemigen számítottak arra, hogy az újságok árát azonnal és teljes mértékben levonják tőlük. Megemlített egy-két szélsőséges példát is, amelyek azonban véleménye szerint jellemzők voltak országszerte: a nagyszénási postahivatal kimutatása szerint például a helyi termelőszövetkezet felháborító módon apa és fia, apa és lánya, illetve egyazon háztartásban élők számára is előfizette ugyanazt a lapot tudtukon kívül és a megkérdezésük nélkül, majd a főkönyvelő levonta tőlük az újságok árát. Még a kiadóvállalat vezetője is elismerte: „*Ez a terjesztési módszer ma már nem megengedhető, s azt a dolgozók jogosan kifogásolják.*” Ígéretet tett arra, hogy kivizsgálják ezeket az ügyeket, utalva arra, hogy a TH-n tartott együttes ülésükön végül abban állapodtak meg, hogy – megváltoztatva a tapasztalatok alapján az addigi gyakorlatot – ezentúl semmilyen formában nem lehet levonásos módszerrel előfizetőket gyűjteni.⁵³

Ez utóbbi megállapítással a Posta Központi Hírlap Iroda nem értett egyet, mert szerintük jogszerűen jártak el, és nem történt megállapodás az előleggyűjtés tiltásáról.⁵⁴ Az ügyben döntőbíróként a TH-t kérték fel, amelynek vezetője 1960.

51 == MNL OL XIX-A-24-a 5. doboz. 539/1960. 15. A mezőgazdasági lapok támogatására azért is volt szükség a kormányzat részéről, mert a téveszesítés még nem ért véget, így kellett a propaganda annak teljes lebonyolításához. Ilyen megfontolásokból támogatta Naményi Géza a *Békés Megyei Népiújság* kérését 1960 októberében, miszerint a lap mezőgazdasági rovatvezetőjének három hónapos légmentes képzésétől tekintsenek el, mert az őszi betakarítási munkálatok miatt elengedhetetlenül szükség volt a munkájára. A légmentes ebben beleegyezett, azzal, hogy egy év haladékot adott az újságíróknak. MNL OL XIX-A-24-a 6. doboz. 1006/1960. 1–4.

52 == MNL OL XIX-A-24-a 5. doboz. 539/1960. 16.

53 == Uo. 6.

54 == Uo. 5.

július 26-án levelet írt Tömpe Istvánnak, a földművelésügyi miniszter első helyettesének, ismertetve a helyzetet: a tsz-tagoknak kiosztott, munkaegységre lebontott pénzbeli részesedésükből vonták le az előfizetési díjakat, sőt az az abszurd eset is előfordult, hogy ezt az összeget a vetőmagként beszolgáltatott takarmány árából vonták le.⁵⁵ (A Tömpének írt levél másolatát annak rendje és módja szerint, a pártállami szolgálati utat betartva, elküldték az APO helyettes vezetőjének is.⁵⁶) A TH azonban a jelek szerint kibújt a döntőbíráskodói szerepe alól, ugyanis Naményi Géza 1960. július 26-án arról tájékoztatta Csollány Ferencet, hogy a Földművelésügyi Minisztériumot a szaklapok előfizetés-gyűjtési módszerének felülvizsgálatára kérte, annak esetleges eredményéről azonban már nem számolt be. A probléma megoldásának elmaradását jelzi az is, hogy levelében Naményi közölte: Darvasi Istvánt arra kérte, ne csak az APO, hanem az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztálya vezetőjével is tárgyaljanak erről a meglehetősen ellentmondásos és a tsz-tagságot kényes helyzetbe hozó pénzügyi jelenségről.⁵⁷ A probléma megoldása minden bizonnyal 1963 utánra maradt, mert 1963-ig erről nem találunk a TH-iratanyagában információkat.

A Földművelésügyi Minisztérium által irányított mezőgazdasági dolgozók a hatvanas évek legelején a téeszítés elszenvedői voltak, ami rányomta bélyegét a kormányzat kommunikációjára is. Mivel a diktatórikus rendszer a média világában is gyökeret vert, szinte rutinszerűvé vált az a gyakorlat, amit Losonczy Pál földművelésügyi miniszter is követett. A termelősövetkezetek 1962-es állami támogatását taglaló 3004/4-es kormányhatározatról⁵⁸ szóló, kincstári optimizmustól hemzsegő nyilatkozatát előre megszővegezett formában elküldték a TH-nak és az MTI-nek is a Tárca Sajtó Osztályáról, azzal a kikötéssel, hogy a szöveget az MTI csak a TH engedélyezése után használhatja fel, és nyilvánvalóan csak ezt követően közölhették azt az újságok, valamint a televízió és a rádió is. Ebben a nyilatkozatban a miniszter a valóságot elferdítve arról beszélt, hogy a közös gazdaságok többsége politikailag, gazdaságilag, szervezetenként megerősödött, noha elismerte, hogy akadtak olyan termelősövetkezetek, ahol a termésátlagok elmaradtak a várttól. Kidomborította a téeszeknek nyújtott állami pénzügyi segítséget, amelyből leginkább a komoly gondokkal küszködők részesültek, és amelynek egy részét nem kellett visszafizetniük. A miniszter elmondta: az 1962-es változás lényege, hogy ezentúl minden eladott termék után kapnak kedvezményt a téeszek, még a háztájiban termelt áruk után is, s ez jobban ösztönzi majd őket a jobb munkára, ahogy az is, ha az új állóeszköz-beruházásaik után bi-

55 == Uo. 4.

56 == Uo. 3.

57 == Uo. 1.

58 == A kormányhatározatot és azok utasításait tartalmazó szöveget a Mezőgazdasági Értesítő című szaklap hozta nyilvánosságra, emiatt az ezt tartalmazó szám a szokásosnál nagyobb példányszámban és terjedelemben jelent meg. A TH hozzájárult, hogy ez a kiadvány mintegy három tonnával túllépje az 1961. IV. negyedévre engedélyezett papírkeretet. MNL OL XIX-A-24-a 10. doboz. 1231/1961.

zonyos összeget elengednek hiteltartozásaikból. Államilag támogatják majd a szakemberek téeszekbe kerülését is, amit leginkább az agronómusjelöltekkel kötendő ösztöndíj-szerződésekkel lehet elérni – tette hozzá, megjegyezve: a végső cél a sok árut termelő, szocialista mezőgazdasági nagyüzemek elterjesztése.⁵⁹

= = = Összegzés

A Kádár-rendszer médiapolitikájának módszere a köztörténeti változásokkal összefüggésben szilárdult meg. A megtorló intézkedések csillapodásával együtt járt az 1958 és 1963 között tapasztalható kormányzati tömegkommunikációs technikák kikristályosodása, ami kitapintható a jelen tanulmányban taglalt minisztériumokkal való kapcsolattartásban is. Nemzetközi téren az 1963-ban kihirdetett, kormányzati részről jelentősen eltúlzottan általánosként aposztrofált amnesztiával összefüggésben nyerte vissza legalább részben a bizalmat a kádári tömegkommunikáció, ezért tekinthető ez egyfajta – belföldi szempontból leginkább a lapengedélyezésekben⁶⁰ megnyilvánuló – cezúrának a hazai médiatörténetben. A TH és a kormányzat résztvevőinek viszonya mindemellett meglehetősen aktívnak mutatkozott az ötvenes-hatvanas évek fordulóján, ami a minisztériumok aktuális médiaügyeinek operatív irányításában, befolyásolásában érhető tetten. Az APO politikai befolyása alatt álló TH lényegében mindegyik minisztériummal tartotta a kapcsolatot sajtóügyekben, ezek közül kiemelkednek a tanulmányban is tárgyalt tárcák. Ez sem véletlen, hiszen ezeken a szakterületeken kifejezetten nagy változások mentek végbe, akár a téeszítés elnyúló folyamatára, akár a nehézipar helyzetére vagy az ország pénzügyi állapotára, akár a kormányzat számára mindig neuralgikus pontot jelentő kultúra irányítására gondolunk. A TH szerepet játszott a kormányzati munka közvélemény előtti bemutatásában is, amelynek egyik fő színtere a hivatal által szervezett főszerkesztői értekezletek voltak. Ezenkívül operatív módon be tudott avatkozni a kormányzati tömegkommunikációba, ha kellett, és ha engedélyt kapott rá az APO-tól, de voltak olyan ügyek is, amelyeket a korszakban nem tudott maradéktalanul megoldani. Összességében elmondható, hogy a TH 1958 és 1963 között szigorúan a pártállam érdekeit szem előtt tartva, a kormányzat és a média szereplőinek együttműködését segítette elő, még akkor is, ha e két entitás érdekei sok esetben nem konvergáltak egymáshoz. Ezek után érdemes lenne a TH 1963 utáni években zajló tevékenységéről is kutatásokat folytatni, különösen érdekes lehet az 1968 és 1972 közötti időszak feltárása. Ezenkívül fontos lenne, hogy nemzetközi összehasonlításban, a többi szocialista ország hasonló intézményeivel is összevessük a működését.

59 == MNL OL XIX-A-24-a 10. doboz. 1147/1961. A kormányhatározat magyarizációját címdalán hozta le a *Népszabadság* 1962. január 7-i száma egy MTI-hírről hivatkozva. Ugyanezen a napon, szintén a címdalán hozta le a hírt a *Népszava* is. Losonczy Pál nyilatkozata ugyanakkor nem szerepel ezekben a szövegekben.

60 == A lapengedélyezésekről lásd: Csatóri, 2021.

=== Levéltári források ===

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
XIX-A-24-a A Tájékoztatási Hivatal általános iratai
XIX-A-24-b A Tájékoztatási Hivatal titkos ügykezelésű iratai
M-KS 288. f. 5. cs. Az MSZMP KB PB iratai
M-KS 288. f. 22. cs. Az MSZMP KB APO iratai

=== Hivatkozott irodalom ===

- Bajomi-Lázár, 2005
Bajomi-Lázár Péter: Médiapolitika. In: *Magyar médiatörténet*. Szerkesztette: Bajomi-Lázár Péter. Akadémiai, Budapest.
- Bölöny, 1992
Bölöny József: *Magyarország kormányai 1848–1992*. Akadémiai, Budapest.
- Brown, 1971
Brown, J. A. C.: *Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing*. London, Penguin Books.
- Csatári, 2015
Csatári Bence: *A Tájékoztatási Hivatal története Szirmai István elnöksége alatt (1956–1957)*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest.
- Csatári, 2021
Csatári Bence: A Tájékoztatási Hivatal lapengedélyezési eljárásai Gyáros László elnöksége alatt. *Polymatheia*, 3–4. sz. 24–40.
- Habermas, 1971
Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása*. Gondolat, Budapest.
- Heller–Némedi–Rényi, 1992
Heller Mária – Némedi Ágnes – Rényi Ágnes: A magyar nyilvánosság szerkezetváltozásai a Kádár-rendszerben. In: *Értékrendek és társadalmi-kulturális változások*. Szerkesztette: Somlai Péter. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest.
- Murányi, 1994
Murányi Gábor: A magyar sajtó története 1948-tól 1988-ig. In: *A magyar sajtó*

története. Szerkesztette: Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor.
Magyar Újságírók Országos Szövetsége, Budapest.

Romsics, 2002

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest.

Szabó, 2000

Szabó Ildikó: *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról*. Új Mandátum, Budapest.

Takács, 2012

Takács Róbert: *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Napvilág – Politikatörténeti Intézet, Budapest.

Vass–Ságvári (szerk.), 1973

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.
Szerkesztette: Vass Henrik – Ságvári Ágnes. Kossuth, Budapest.

Kulcsszavak

=====

értelmiség, Magyar Szocialista Munkáspárt, sajtó

Osvát utca, Athenaeum Nyomda, a Népszava
1985. június 21-i száma, a 15. oldal tördelése.

Fortepan / Szalay Zoltán

/ The Relationship of the Information Office with the Government 1958–1963 /

The article attempts to describe the operation of a special mass communication institution of the Kádár era, the Information Office, between 1958 and 1963. The Office was under the supervision of the Council of Ministers.

The decisive factor in the choice of the time frame was that after 1958 the Agitation and Propaganda Department of the Central Committee of the Hungarian Socialist Workers' Party became politically dominant. The aim was to show how the Information Office worked with different government departments, mainly ministries. The research was mainly based on documents held in the National Archives of Hungary.

The author gives an overview of the role of state party press propaganda in governance. The introduction describes diplomat László Gyáros's brief presidency from 1958 to 1959, the procedures of the editorial meetings chaired by the president of the Office and the concepts behind the choices of topics.

The archival material clearly shows the main themes of the press during this period, which were controlled from the party centre through the Office: finance, heavy industry, agriculture, and culture. Overall, it can be concluded that under the influence of the Agitation and Propaganda Department, the office contributed to the public presentation of the government's work very effectively, trying to improve the negative public perception of the Kádár government.

Rálátás a Blaha Lujza térre, balra a Népszabadság-székház és távolabb a Corvin Áruház. Jobb oldalon a Nemzeti Színház, 1959.

Fortepan / FŐMTERV